

ÎN LEGĂTURĂ CU TROFEUL LUI TRAIAN *

de MIHAI SĂMPETRU

O serie de probleme legate de monumentul triumfal de la Adamclisi nu au putut fi incluse în volumul publicat în 1984 (*Tropaeum Traiani*, II. *Monumentele romane*), spațiul tipografic acordat nepermițând acest lucru, ceea ce a făcut ca jumătate din materialul redactat și predat editurii să rămână în manuscris. De aceea, ne vom referi mai jos la unele aspecte legate de monument, ce nu au putut fi tratate în volumul amintit decît parțial (cu totul succint) sau deloc: I. *Miezul pătrat din interiorul Monumentului*; II. *Balustrada cu merlatură și racordarea ei la „acoperiș”*; III. *Așezarea registrului de metope (amplasarea blocurilor de parament fără decor)*.

Înainte de a trece direct la subiect, este necesară o rememorare succintă a datelor problemei privind punctul I.

În monografia publicată de Gr. G. Tocilescu, Otto Benndorf și George Niemann în 1895, miezul pătrat de zidărie din interiorul tamburului cilindric nu este „obiectivat” mai jos de puțul făcut de căutătorii de comori în emplecton, dar este presupus printr-o linie verticală, de la promenoar pînă sus la suprafața sa patrulateră, indicîndu-se o înălțime de 11,18 m (fără pilonul circular)¹.

Rezultă clar că G. Niemann considera că miezul pătrat a fost construit din blocuri de talie de la nivelul promenoarului, pe emplecton². În aceeași lucrare, Gr. Tocilescu arată că în 1888—1889 s-au demontat treptele la Vest, spărgîndu-se emplectonul, pentru ca apoi, săpîndu-se sub fundație în jos, să se caute a se afla adîncimea de fundare a miezului pătrat³. Noi am redeschis în 1963 secțiunea făcută de Gr. Tocilescu în corpul monumentului la vest (secțiunea D) și am constatat că încercarea a fost abandonată după ce se ajunsese, spărgîndu-se emplectonul, cu cea 1 m mai jos de talpa fundației, în loess⁴.

Grigore Tocilescu consemna în aceeași lucrare: „Pe de altă parte, cercetările urmărite și des repetate la fața locului în anii 1888 și 1889

* Substanța acestui studiu a făcut obiectul unei comunicări, cu același titlu, ținută de autor la Institutul de Arheologie din București, la 24 ianuarie 1986.

¹ Gr. G. Tocilescu, O. Benndorf, G. Niemann, *Monumentul de la Adamkltissi, Tropaeum Traiani*, Viena, 1895, fig. 17 și p. 43—44 (în continuare Tocilescu-Benndorf-Niemann, *Monumentul*).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 22 și 25.

⁴ Vezi, M. Sămpetru, *Dacia*, N. S., 13, 1969, fig. 8, p. 485; idem, *Tropaeum Traiani*, II, *Monumentele romane*, București, 1984, fig. 21. (În continuare, M. Sămpetru, *Tropaeum*), în publicațiile susmenționate nu a mai fost transpusă în secțiunea D continuarea sondajului practicat de Gr. Tocilescu de la talpa fundației în jos, în loess.

mă convinseseră că interiorul edificiului, adică miezul rectangular, merge de la suprafață încă cu 7,50 m sub pământ”⁵.

Expresia folosită de Gr. Tocilescu „sub pământ” este nepotrivită și poate da impresia că se referă la adâncimea de fundare a miezului pătrat. În realitate, se avea în vedere înălțimea acestuia, măsurată de la suprafața sa patrulateră (marcată prin cercul trasat incizat) în jos, până la fundul puțului săpat în emplecton pe lângă peretele miezului pătrat, înălțime care, măsurată grafic de noi pe schița — secțiune dă tocmai 7,50 m⁶.

În reconstituirea grafică Furtwängler-Bühlmann din 1903 se menține interpretarea dată de autorii monografiei din 1895, cu deosebirea că la Adolf Furtwängler miezul pătrat este „obiectivat” până la nivelul promenoarului⁷, înălțimea lui revenind, măsurată grafic de noi, la 11,40 m.

Deci, și în acest caz, miezul pătrat apare ca fiind construit din blocuri de talie de la nivelul promenoarului, tot pe emplecton.

În 1918, Wilhelm Jänecke⁸, acceptînd în rest reconstituirea făcută de Adolf Furtwängler, adaugă, de la nivelul promenoarului în jos, sub miezul pătrat de zidărie, un *podium* patrulater, avînd înălțimea crepidomei, adîncit în pămînt cu baza doar cu cea 1 m față de nivelul antic de călcare (presupus), însă cu elevația în același plan cu „fundația”. W. Jänecke mergea pe ideea lui Adolf Furtwängler ca interpretare istorică, deosebindu-se însă în sensul realizării monumentului.

Adăugarea podiumului îi dădea posibilitate lui W. Jänecke să transforme, în ipoteza sa, construcția centrală (miezul pătrat) în monument de sine stătător, separat în timp și ca realizare de tamburul cilindric, cel dintîi fiind socotit ca ridicat de către Licinius Crassus la 29/28 i.e.n., iar cel de-al doilea, de împăratul Traian, care ar fi reconstruit baza hexagonală înlocuind și inscripția veche cu a sa⁹.

Dealtfel, interpretarea lui W. Jänecke a fost repede combătută și de Friedrich Drexel, care, pornind de fapt de la constatările lui Gr. Tocilescu și mai apoi și ale lui Adolf Furtwängler, cum că Monumentul este *unitar* din punct de vedere tehnic-construcțiv, susținea la rîndul său că și tamburul, cu întreaga succesiune a metopelor, a aparținut monumentului chiar de la început. Deși Fr. Drexel nu s-a ocupat special de miezul rectangular, rezultă limpede că și în concepția sa, nucleul pătrat și tam-

⁵ Tocilescu-Benndorf-Niemann, *op. cit.*, p. 22. De notat că pasajul citat lipsește în versiunea germană publicată tot la Viena în același an, 1895, de către aceiași autori. De fapt, în versiunea în limba germană lipsește toată partea de epigrafie de la p. 23 — 29 din ediția în limba română, iar săpăturile lui Grigore Tocilescu de pînă la 1890 sînt rezumate într-o frază. Astfel se explică, în bună măsură, diferența de pagini dintre cele două ediții, română (179), respectiv germană (149). Ceea ce și explică faptul că în ediția română, Gr. G. Tocilescu are prima semnătură. În ediția în limba română capitolul II „Istoricul cercetărilor de pînă acum” ocupă p. 8 — 32, iar în limba germană, același capitol II „Die bisherige Forschung” este la p. 7 — 13 (O. Benndorf, G. Niemann, Gr. G. Tocilescu, *Das Monument von Adanklissi (Tropaem Traiani, Viena, 1895)*. Ambele volume avînd același format, este clar că versiunea germană este incompletă.

⁶ Vezi, Tocilescu-Benndorf-Niemann, *Monumentul*, fig. 17.

⁷ A. Furtwängler, *Das Tropaion von Adanklissi und provinzial-römische Kunst*, Abhandlungen der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, I Cl. III. Abteilung, vol. XXII, München 1903, pl. II, dreapta sus.

⁸ *Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adanklissi* Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, 20, 1919, Heidelberg 1919, fig. 4, sus, la p. 9.

⁹ *Ibidem*, p. 7 și 17 — 19.

burul cilindric nu pot fi separate în timp. Mai mult, Fr. Drexel rămîne de fapt la încheierea lui Gr. Tocilescu, că Monumentul triumfal este *traianic* în întregime¹⁰.

După cîtiva ani, Silvio Ferri¹¹ va socoti că Monumentul triumfal a fost ridicat în sec. IV e.n. (sub Constantin cel Mare sau Constanțiu II, sub Valens sau Valentinian) fie în întregime, ca un monument nou în care s-au refolosit materiale din monumente mai vechi, traianice, de pe același deal (un trofeu al lui Traian, inclusiv fragmente din inscripția acestuia, altarul și, poate, construcția tunulară circulară), fie plantat pe turnul rămas din monumentul de triumf al lui Traian (miezul pătrat de zidărie din emplectonul Monumentului triumfal, *M.S.*).

De remarcă că Silvio Ferri și Paul Nicorescu au observat că asizele miezului pătrat de zidărie la un anumit nivel sînt decalate¹², prezentînd o retragere de 0,15 m, detaliu ce obligă să se admită că aceasta nu ar fi fost îngăduit din punct de vedere constructiv, dacă fețele miezului pătrat ar fi fost aparente. Miezul pătrat prezintă și locașuri de grinzi patrulare ce pătrund adînc orizontal în masa acestuia¹³, ce au rămas neastupate, fapt nepermis în cazul că miezul pătrat ar fi fost o construcție de sine stătătoare, un turn cu fețele văzute.

Silvio Ferri, referindu-se la tehnica de construcție a miezului pătrat, considera că a fost construit, fie numai din blocuri de talie, fie din zidărie mixtă, din asize de blocuri de talie alternînd cu altele din blocaj¹⁴.

După Fl. B. Florescu, miezul pătrat de zidărie (nucleul) ar fi fost construit pe fundația circulară a monumentului, de la nivelul de călcare antic (presupus), practic neavînd temelie proprie¹⁵, interpretare repetată întocmai în cele trei ediții menționate.

În 1958 a fost redescoperită galeria (fig. 1) ce pornea din puțul cunoscut de mai înainte, practicat în emplecton pe lingă miezul pătrat¹⁶. În secțiunea grafică întocmită la fața locului după operația de curățire,

¹⁰ Fr. Drexel, *Altes und Neues vom Tropaeum Traiani*, *Neue Jahrbücher für des klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik*, XLIX--L, caiet 1/2, anul 25 Berlin 1922, p. 331 și 340 și n. 1 la p. 332. De notat că atît W. Jänecke cit și Fr. Drexel au omis în studiile lor lucrările lui Teohari Antonescu (implicit interpretările sale) privind monumentele romane de la Adamclisi.

¹¹ *Nuovi documenti relativi al Trofeo di Traiano nella Mesia Inferiore*, Bologna 1933, p. 7 (Extras din *Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa (Lettere, Istorie e Filozofie)*, seria II, vol. II, 1933).

¹² *Ibidem*, p. 2. S. Ferri notează că a făcut observațiile de la punctele 1 - 3 (*op. cit.*, p. 2) la fața locului împreună cu Paul Nicorescu, care-l însoțea. Decalare redată grafic de arh. Dinu Theodorescu (vezi la Fl. B. Florescu, *Monumentul de la Adamclisi (Tropaeum Traiani)*. București, 1959, fig. 37 b, p. 159; vezi și ed. a II-a (1961), fig. 45 la p. 186 și fig. 46 la p. 187, precum și ediția în l. germană (1965), fig. 49, p. 185 și fig. 50, p. 186 (secțiunea A-B) în continuare, Fl. B. Florescu, *Monumentul*, 1959 sau 1961) și *Das Siegesdenkmal*, 1965.

¹³ Fl. B. Florescu, *Monumentul*, 1961, p. 184.

¹⁴ S. Ferri, *op. cit.*, p. 3. Ideea tehnicii de construcție din asize alternante legate între ele cu mortar la miezul pătrat, a fost preluată de Fl. B. Florescu, fiind transpusă grafic (vezi, ed. 1959 pl. V, p. 543 și p. 157; ed. 1961, pl. VI, p. 701 și p. 183 - 184; ed. 1965, pl. VI, p. 685).

¹⁵ *Ibidem* (Fl. B. Florescu).

¹⁶ Vezi mai sus, n. 12 (Fl. B. Florescu, cele trei ediții menționate și ediția 1959, p. 37 - 38). Galeria figura în schița lăsată de K. F. Peters în 1864, dar s-a astupat între timp și nu a fost observată nici în cursul cercelărilor lui Gr. G. Tocilescu, plînă în 1958. Schița, la K. Ferdinand Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudtscha*. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Mathematisch-naturwissenschaftliche Classe, XXVII, Viena, 1867, fig. 18.

prin puțul A și galeria B, sub intrarea în galerie, arh. Dinu Theodorescu nu a constatat alte blocuri de talie pe verticala miezului pătrat, ci beton¹⁷. Ceea ce l-a făcut pe Radu Florescu să afirme că miezul pătrat „se

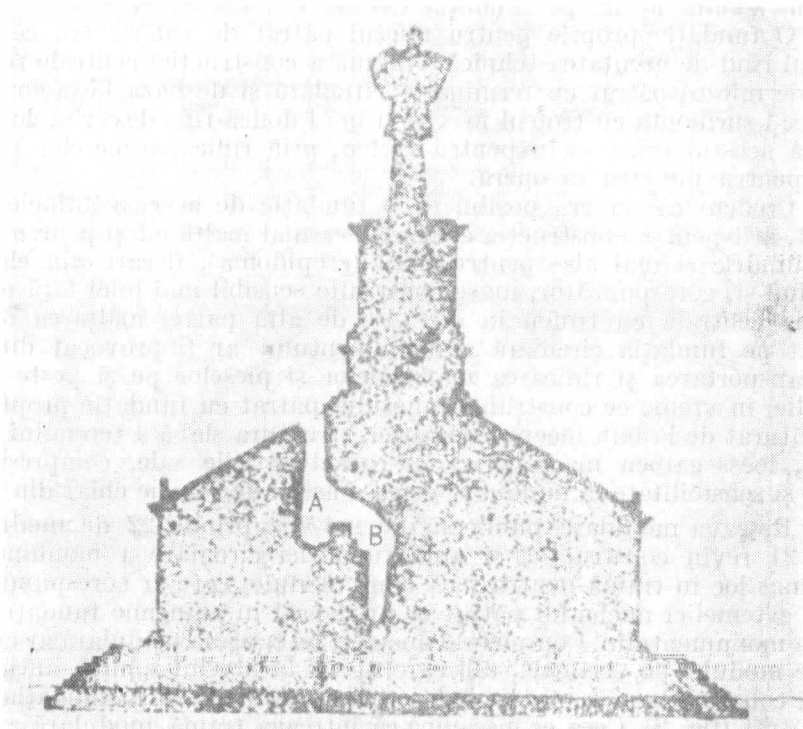

Fig. 1. Secțiune prin Monumentul triumfal, cu puțul și galeria făcute de căutătorii de comori (după F. B. Florescu).

oprește undeva puțin mai jos de jumătatea înălțimii tamburului”¹⁸, interpretare menținută și în lucrări ale sale ulterioare¹⁹.

★

I. *Miezul pătrat din interiorul monumentului.* La publicarea traseelor reguloare ale Monumentului triumfal²⁰ am lăsat loc pentru demonstrarea ulterioară a unei ipoteze privind fundația nucleului pătrat de zidărie din emplecton, atât grafic cit și prin modul de expunere a datelor în text. Și anume, ne-am gândit că miezul pătrat din emplectonul Monumentului a avut o fundație proprie, cerută de necesitățile de ordin tehnic — constructiv, îmbrăcată parțial imediat după înălțarea „turnului” de temelie circulară a monumentului.

¹⁷ Vezi mai sus, n. 12 (F. B. Florescu, *Monumentul*, fig. 37 b (1959), fig. 46 (1901), fig. 50, (1965).

¹⁸ *Noi puncte de vedere și noi propuneri cu privire la reconstituirea Monumentului triumfal de la Adamclisi*, în *Monumente istorice, Studii și lucrări de restaurare*, București, 1964, p. 166 (în continuare R. Florescu, *Noi puncte de vedere*).

¹⁹ Vezi, *Adamclisi*, București, 1973, fig. 7 și *Decebal și Traian*, București, 1980, figura de la p. 28.

²⁰ Vezi, M. Sâmpetru, *Tropaeum*, fig. 27 și fig. 28.

Datele despre miezul pătrat publicate de noi nu suferă de altfel vreo modificare ca urmare a avansării acestei ipoteze în privința *construcției*, deoarece am presupus construirea nucleului pătrat cel puțin de la nivelul solului antic, pe fundația circulară a monumentului.

O fundație proprie pentru miezul pătrat de zidărie era cerută în primul rind de greutatea tehnică enormă a construcției centrale reprezentate de miezul pătrat cu terminație circulară și de baza hexagonală etajată ce-l surmonta cu trofeul în vîrf și în al doilea rind de cerințele de înălțare a acestui uriaș soclu pentru trofeu, prin ridicarea pieselor pe verticală pentru punerea în operă.

Credem că nu era posibil ca o fundație de aceeași adîncime să fi servit, atît pentru construcția centrală cea mai înaltă cit și pentru tamburul cilindric și mai ales pentru bază (crepidoma), fiecare din ele avînd înălțimi și, corespunzător, mase construite sensibil mai mici față de construcția centrală cu trofeu în vîrf. Pe de altă parte, înălțarea miezului pătrat pe fundația circulară a monumentului ar fi provocat dificultăți la transportarea și ridicarea materialelor și pieselor pe și peste această temelie, în vreme ce construirea miezului pătrat cu fundație proprie le-ar fi înlăturat de la bun început. Dealtfel, structura slabă a terenului de fundație, loess galben macroporic, cu caracteristicile sale, compresibilitate mare și sensibilitate la înmuiere, cerea o astfel de soluție chiar din proiect.

Rețeaua modulară publicată de noi²¹ cuprinde 22 de module, din care 21 revin construcției și unul fundației circulare a monumentului. A rămas loc în tramă pentru încă două module, care ar corespunde acelei părți a temeliei nucleului pătrat ce ar depăși în adîncime fundația circulară a monumentului. Completată în acest fel rețeaua modulară ar cuprinde 24 de module pe verticală, din care 21 de la nivelul solului antic, încadrînd construcția și 3 sub nivelul de călcare antic, pentru fundația miezului pătrat (fig. 2). Ceea ce înseamnă că întreaga tramă modulară avea 864 pătrate mici modulare (reamintim că modulul era de 1,7742 m = 6 picioare romane, corespunzător distanței dintre axele pilaștrilor separatori de motope). Dintre acestea, 756 pătrate reveneau rețelei construcției, iar 108 pătrate, fundației. Adîncimea presupusei fundații a miezului pătrat nu putea fi în proiectul antic decît de 18 picioare romane, echivalentă cu 5,33 m, ceea ce înseamnă 3 module, deci de fapt de două ori mai adîncă decît fundația tamburului cilindric și crepidomei, care are în proiect, și este și în realitate, de 6 picioare romane sau 1,78 m, egal un modul.

În privința formei presupusei fundații a miezului pătrat, am avut de ales, în ipoteza noastră, între o fundație de plan pătrat, ca și nucleul, și una de plan circular, ca fundația tamburului cilindric cu trepte, de aceeași formă circulară și cu trotuarul etanș de la baza treptelor, care nu este altceva decît o prelungire a temeliei circulare a monumentului.

Orice formă ar fi avut, fundația miezului pătrat trebuia să depășească în mod necesar și obligatoriu laturile sale.

Gîndindu-ne la caracteristicile terenului de fundație (compresibilitate mare și sensibilitate la înmuiere), considerăm că fundația miezului de zidărie era circulară și nu pătrată, depășind cu 2,22 m în părți pe axul vest-est, laturile miezului pătrat la colțurile de vest și de est pe diagonala (de 13,30 m) pătratului. Ceea ce înseamnă că avea 17,74 m în diametru, deci 60 picioare romane sau 10 module.

²¹ *Ibidem.*

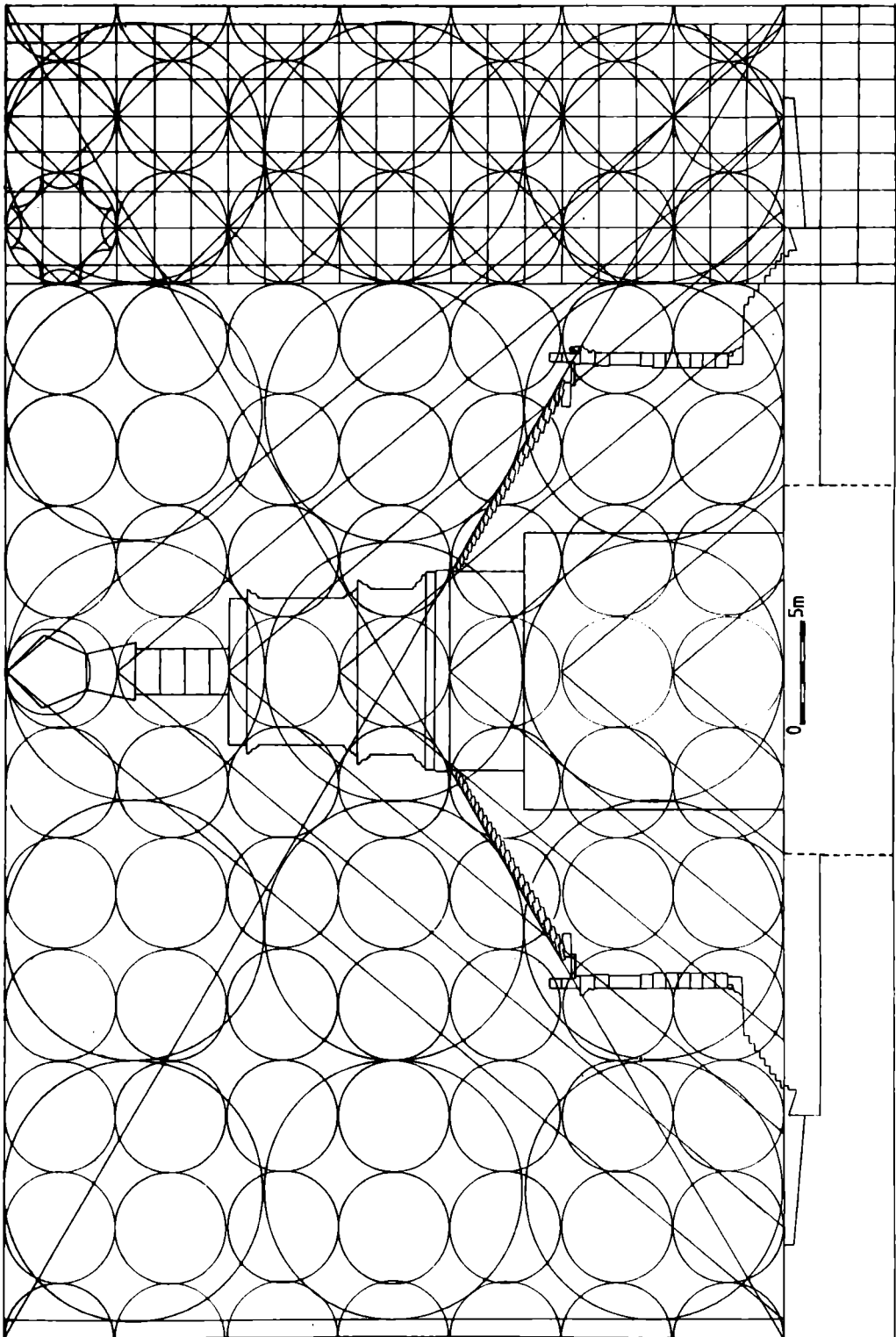

Fig. 2. Traseele reguloatoare (fața de sud) ale monumentului triumfal.

Dimensiunea cu care fundația miezului pătrat ar depăși diagonala, ar fi mai mare cu două picioare romane decît cea cu care același nucleu pătrat depășește diametrul pilonului circular.

Pe trama secțiune vest-est, temelia miezului pătrat ar coincide cu baza celui de-al doilea triunghi isoscel crescător.

În trama-plan, cercul fundației miezului pătrat s-ar inseria armonic acoperind un gol ce ar rămîne în rețea între cercul bazei hexagonale (trasat chiar pe nucleu, sus) și cercul ce indică traseul marginal al rindului de suportți de solzi (practic, cercul „acoperișului” sau al invelitorii de solzi)²².

Dacă măsurăm de la baza presupusei fundații a miezului pătrat pînă în virful trofeului, constatăm că avem 42,58 m, deci 144 picioare romane sau 24 de module, dimensiune egală cu diametrul fundației circulare a monumentului, care este tot 42,58 m. Din această dimensiune axială a zidăriei, de 42,58 m, jumătate (21,29 m sau 72 picioare romane egal 12 module) revine părții *nevăzute* a zidăriei, adică fundației și construcției centrale (miezul pătrat cu pilonul circular) pînă la închiderea trunchiului de con al „acoperișului” prin inelul de blocuri cu bosaj, iar cealaltă jumătate corespunde părții *văzute* a construcției centrale, deci celor două baze hexagonale etajate și trofeului propriu-zis.

Simetria se vedește și la paramentul monumentului pe trama-secțiune, unde latura celui de-al patrulea triunghi isoscel crescător intersectează verticala paramentului la 8,20 m (28 picioare romane sau 4 2/3 module), deci la jumătate distanță între talpa fundației miezului pătrat și orizontala merlaturii ce se află la 16,56 m sau 56 picioare romane, adică 9 1/3 module.

Dacă încadrăm și cercul fundației ipotetice a miezului pătrat între cercurile corespunzătoare formelor reale ale Monumentului triumfal (inclusiv fundația) cu dimensiunile și expresiile indicate (raze, perimetre, picioare romane, module)²³ observăm că între lungimea perimetrală modulară a acesteia (31 1/3 module) și aceeași dimensiune a trotuarului, este o diferență de 66 module, egală cu lungimea perimetrală a cercului treptei a IV-a. Între lungimea perimetrală a cercului fundației monumentului și cea a miezului pătrat, diferența este de 44 module, deci cu o treime mai mică decît cea antemenționată. Între lungimea perimetrală a cercului soclului (în spatele torului) și cea a nucleului pătrat este o diferență de 22 module, deci încă cu jumătate mai puțin decît precedentă, în spatele merlonului la marginea dalei de „acoperiș” fiind de 21 module. Deci circumferința fundației miezului pătrat se integrează perfect în sistemul modular al monumentului.

Pe de altă parte, și relația dintre elementele substrucției (fundația ipotetică a miezului pătrat, fundația circulară a monumentului și trotuarul etanș) dezvăluie raporturi precise privite în trama-secțiune de la centru spre periferie. Raza fundației miezului pătrat ar fi de 8,87 m (30 picioare romane sau 5 module), în vreme ce lățimea fundației circulare a monumentului este de 12,42 m sau 42 picioare romane, egal 7 module, iar în continuare, lățimea trotuarului etanș de la marginea fundației monumentului este de 6,21 m sau 21 picioare romane, egal 3 1/2 module, jumătate din precedentă. Subliniem că lățimea fundației circulare a monumentului dintr-una din jumătățile tramei-secțiune de 12,42 m, de fapt

²² *Ibidem*, fig. 28.

²³ *Ibidem*, p. 69 — 70. Cercul fundației ipotetice a miezului pătrat avea raza de 8,87 m, perimetrul de 55,70 m sau 188 picioare romane, egal cu 31 1/3 module.

dintre trotuarul etanș și fundația miezului pătrat, corespunde exact cu înălțimea miezului pătrat ²⁴.

Partea inferioară a miezului pătrat (de la puțul făcut de căutătorii de comori în jos) putea fi construită dintr-o structură masivă de blocaj (*opus caementicium*), îmbrăcată sau nu cu centură din blocuri de talie, sau într-o tehnică alternantă, în *opus caementicium* și blocuri de talie cu

²⁴ Într-o comunicare (înută la Institutul de Arheologie, la 24 ianuarie 1986, R. Florescu a susținut din nou în totalitate interpretările sale întemeiate pe ignorarea unor date obiective esențiale, privind, fie Monumentul triumfal în întregime, inclusiv fundația, fie părțile sale de construcție sau de arhitectură, teorii expuse în 1964, 1973, 1976 și 1980 (vezi, Mihai Sâmpetru, *Tropaeum*, n. 25, p. 60 și *passim*). R. Florescu, deși a fost printre cei dintii care s-au gândit la încadrarea monumentului într-un sistem modular, a abordat și acum problematica trofeului lui Traian la modul romantic, în *afara principiilor construcției*, dovedind totodată necuprinderea bibliografiei problemei. Deși, în fond, obiecțiile ridicate de numitul autor în comunicare și-au primit răspunsul în lucrarea susamintită, perseverența sa în a nu se plasa pe teren ferm, ci în zona nisipurilor mișcătoare, fără ca, după un sfert de veac să vină cu o idee nouă, mărghinindu-se doar să speculeze concizia extremă a prezentării noastre, ne-a făcut să aducem și alte argumente.

În trama modulară avansată de Radu Florescu, Monumentul apare, compus din patru părți egale, de câte 10,645 m (1) treptele și tamburul cilindric, 2) „acoperișul” tronconic, 3) bazele hexagonale, 4) trofeul (cu stîlpul) atingînd înălțimea de 42,58 m (144 picioare romane).

Această înălțime neputînd fi acoperită din elementele ce au existat în construcție, autorul amintit a adăugat acesteia părțile aflate sub pămînt, în fundație (ca să asigure bazei cu trepte 2,85 m înălțime), pe de o parte, mărînd unghiul de pantă al Invelitoarei cu solzi la 45°, pe de altă parte. Obținerea unghiului de 45° nu s-a putut face decît înlăturînd piese existente sau negînd, prin simple afirmații, interpretări ce nu-i confirmă schemele.

De pildă, obiecția lui Radu Florescu, cum că înălțimea de 12,42 m, a miezului pătrat de zidărie stabilită de noi, nu ar fi reală, deoarece au intervenit tasarea și deformația plastică, nu stă în picioare (R. Florescu pleacă de la premisa că miezul pătrat ar fi fost construit pe masa circulară de emplecton a tamburului cilindric de la o anumită înălțime a acestuia, ceea ce nu nu este dovedit) deoarece elevația construcției Monumentului, începînd de la treapta-soclu și pînă la parapet (inclusiv), a fost calculată de noi prin măsurarea „piatră pe piatră” pe piese existente deci, aflate *in situ* sau dislocate, blocuri de calcar sarmațian. În același mod a fost calculată și înălțimea suprastructurii, începînd cu baza cilindrică inelară de deasupra trunchiului de con al „acoperișului”. Cumulate, aceste înălțimi corespund cu 6 cercuri mici (2 + 4 mărimi modulare) de câte 18 picioare romane (5,32 m), iar diferența ce rămîne între ele, de un cerc mic (18 picioare romane, egal 5,33 m), reprezintă tocmai înălțimea Invelitorii cu solzi. Or, înălțimea miezului pătrat din tramă (vezi, M. Sâmpetru, *Tropaeum*, fig. 27), corespunde cu cea constatată în măsurătorile făcute pe virful ruinei (sau este foarte apropiată), deci diferența de 3,54 m (12 picioare romane) rămasă între miez și baza cilindrică inelară cu bosaj a hexagonului nu poate fi decît înălțimea pilonului circular îngropat și el în emplecton, din care se află încă *in situ* pe miezul pătrat resturi din două așize.

Tot în comunicarea amintită, R. F. a prezentat și grafic situațiile publicate anterior ale propunerii de reconstituire a monumentului (vezi, RMM—MIA 2, 1976, fig. 9 și p. 5 — 7 și 10), în care, spre a obține neapărat unghiul de 45° la Invelitoarea de solzi a înlăturat dala de „acoperiș”, și pîntenul blocului de parapet (tăindu-l, deși blocul este monolit, eliminînd totodată și lei-jghiab de pe cornișă). Apoi a adosat suportul de solz la parapete, așezînd peste el un solz *oarecare*, între ele rămînînd un gol. Solzul fiind însă așezat oblic, ca o pană, rămînea „în aer”, în unghi de 45°, pe suport, fără reazem. În afară de faptul că primul solz rămînea într-o poziție imposibilă, această așezare ar fi dus la împingerea și răsturnarea balustradei, fiind în contradicție cu principiul rezistenței. Se știe că balustrada de parapet-merloane nu avea nici un fel de solidarizare a pieselor între ele, fiind fixate pe cornișă prin propria greutate (acesta și era, dealtfel, rostul pîntenului blocului de parapet). Menținerea lor la verticală în construcția încheiată se făcea și prin greutatea elementelor „acoperișului” ce rezemau pe el, dala de „acoperiș”, respectiv suportii de solz și primul rînd de solzi.

La obiecția noastră, că lei și pîntenul parapetului trebuie puși la loc și că repunîndu-i n-ar mai fi încăput pe cornișă în așezarea propusă (de către R.F.), preopinutul și-a modificat pe loc teoria reconstituirii în acest punct, spunînd că suportul de solz urmează a fi așezat la 0,36 m de cornișă, pe emplecton, cu spațiu gol între parapet și suportii de solz (și deasemenea între aceștia și primul solz), spațiu ce trebuie că era umplut cu beton.

Ceea ce reprezintă o imposibilitate de ordin constructiv, teoretic și practic și ar echivala cu o cirpeală, ce nu poate fi pusă pe seama arhitectului roman, deoarece construcția, pro-

rol de cofrag. Prin completarea tramei modulare cu fundație proprie pentru miezul pătrat, de 5,33 m adâncime, se respectă datele obiective, în rețea găsiindu-și loc, matematic, atât construcția cit și fundația monumentului, într-un dreptunghi compus din 864 pătrate mici modulare din care 756 în construcție și 108 în fundație.

Privind lucrurile prin această prismă, apare cu totul inutilă și forțată mărirea monumentului, grafic și prin calcul, făcută de către Radu Florescu, prin sporirea diametrului la bază cu cca 2,5 m și a înălțimii cu aproape 5 m și jumătate.

Ținem să menționăm că, aruncind privirea asupra tramei secțiune avem impresia că arhitectul proiectant din antichitate s-a inspirat după decorul geometric al unei pardoseli de mozaic a vreunui edificiu de epocă, compusă din plăcuțe din lut ars formînd „pișcoturi” încrucișate. Astfel de plăcuțe se întîlnesc la mozaicurile pavimentare din castre sau la edificiile somptuoase cu mozaic alcătuit din plăcuțe colorate în alb și negru sau în alte culori²⁵.

II. *Balustrada cu merlatură și racordarea ei la „acoperiș”*. În reconstituirea făcută de George Niemann, racordarea inelului de suport de solzi

iectată în întregime cu acoperire „piatră pe piatră” și închide etanșă a emplectonului, ar fi rămas neplăcută cu blocuri de calcar, cu betonul la aer, supus intemperțiilor.

Eliminarea asizei circulare de blocuri cu bosaj de sub baza hexagonală, ce făcea închiderea trunchiului de con al „acoperișului”, constituie o altă modificare (vezi R. Florescu, *Noi puncte de vedere*, p. 165 — 166) ce contrazice flagrant realitatea, deoarece la monument s-au găsit în săpături blocuri cu bosaj perfect realizat și cu linie de trasaj incizată în segment de cerc pe suprafața de puză la 0,24 m de marginea convexă, exterioară, a piesei. Aceste piese se află în dezașul în aer liber de la monument. Ceea ce înseamnă că, deasupra acestei asize urma o alta, tot circulară și aparentă, care nu putea fi decît asiza inelară a bazei hexagonale inferioare pe care erau așezați pilaștrii. Blocurile cu bosaj, neștiind ce să facă cu ele, R. Florescu le-a repartizat miezului pătrat, considerindu-le în număr de 118 (!). Însă, blocurile cu bosaj nu au ce căuta acolo (în zidăria miezului pătrat se observă, în puțul făcut de căutătorii de comori, un singur bloc de acest fel, care însă, constituie un *rebut*, neavînd bosajul terminat, ci doar început și abandonat) deoarece sînt tăiate *convex* la fața aparentă (considerată în operă) și prin alăturare formau un cerc. Nu-și aveau locul deci nici în nucleul pătrat (care nu era circular) și nici în pilonul circular, ambele zidării fiind îngropate în emplecton, iar *bosajul* se știe, nu putea fi decît la o față de zidărie *văzută*. De altfel, blocurile păstrate *in situ* din asizele pilonului circular și cele dislocate, nu au bosaj (vezi, M. Sămpetru, *op. cit.*, fig. 9). Și totuși, împotriva evidenței, citim la R. Florescu : „Blocurile cu bosaj proeminente din reconstituirea Tocilescu-Niemann fac parte mai degrabă din paramentul turnului central pătrat. În adevăr, cele câteva blocuri de acest fel, descoperite în dărîmăturile din jurul monumentului, nu sînt de dimensiuni omogene, nu prezintă suprafețe și anathyrosis netezite cu grijă, pentru a înlesni ajustarea și acostarea și nici linii de credință pentru asizele superioare. În schimb, paramentul turnului pătrat păstrează încă în operă piese asemănătoare”. RMM-MIA, 2, 1976, p. 7). Și la stilul trofeului R. Florescu a venit cu o soluție ce contrazice principiul construcției, așezînd tamburul cu bază pătrată ca văzut și introducînd tamburul realizat din două jumătăți în emplecton (vezi, RMM-MIA, 2, 1976, fig. 11). Astfel așezat, tamburul rămînea la vedere și cu baza pătrată, care este mai mică decît partea superioară, deci mult retrasă. Spre a-1 sprijini (tamburul amintit în reconstituirea propusă de R. Florescu stătea la baza stilului trofeului), deoarece trebuia să suporte toată sarcina, nu numai a stilului), ci și a trofeului propriu-zis de deasupra, l-a „asigurat” în părți cu proptele. Această așezare a tamburului cu bază pătrată generează și o altă anomalie, deoarece tamburul cu ovă ce ar fi urmat, avînd axa mare de 2,20 m, depășea verticala celui cu bază pătrată, de dedesubt (care era circular, cu diametrul de 1,86 m) longitudinal cu 0,34 m, și invers, cel cu suprafața circulară îl depășea cu 0,38 m pe cel cu ovă în părți, care avea axa mică de 1,10 m). Evident că nu se puteau asambla și nu au putut fi puse în operă suprapuse, avînd planuri verticale și orizontale diferite. Desigur că arhitectul din antichitate nu putea veni cu o astfel de rezolvare. Spre a ieși din dilemă, R. Florescu a mărit grafic dimensiunile celui cu bază pătrată spre a-1 aduce la ale celui cu ovă.

²⁵ Vezi C. Daicovicu, *Sarmizgetelusa (Ulpija Traiana) în lumina săpăturilor*, Cluj, 1938, fig. 41 (stînga, mijloc), p. 43 și p. 59.

la balustradă merlată se făcea prin intermediul lespezilor ușor înclinate spre în afară ale ocolului (*Umgang*), din care s-au găsit în săpături la monument piese întregi și fragmentare. Această racordare nu putea genera în nici un caz un unghi de pantă pentru învelitoarea „acoperișului” mai mare de 30°. Soluția dată de G. Niemann corespunde desigur ca unghi celei din proiectul făcut de arhitectul din antichitate și care s-a realizat atunci în construcție.

Studierea comparativă a monumentelor antice de piatră cu tambur cilindric și con terminal prevăzute cu balustradă cu merlatură l-a făcut pe Rudolf Fellmann²⁶ să afirme că ocolul sau coridorul circular (inconjurul din spatele balustradei) era un element nelipsit, tehnic-constructiv la monumentele romane circulare de acest tip, ceea ce este pe deplin justificat. Autorul menționat a ajuns la această concluzie, cu toate că cercetarea acestui aspect este îngreuiată de faptul că tocmai la coronament, la locul de imbinare a paramentului cu acoperișul se afla punctul cel mai vulnerabil al construcțiilor de acest tip și tocmai în acest loc au fost vătămate în primul rînd, suferind în unele cazuri, atunci cînd această legătură nu s-a distrus cu totul, refaceri în epoci tîrzii, care au modificat sau au acoperit situația de construcție inițială. De obicei partea de sus a acestui tip de monumente apare reconstituită grafic în lucrările publicate, *in situ* păstrîndu-se de fapt doar baza lor și uneori partea de jos a paramentului. Și Giorgio Gullini și Rudolf Fellmann sînt de acord că pentru monumentul funerar al lui Munatius Plancus, rostul spațiului liber dintre conul terminal (tumul de pămînt în acest caz) și balustrada circulară, menajat în lățimea zidului exterior, era dublu: de luminator pentru coridorul interior și de scurgere a apelor de ploaie prin balustradă²⁷.

Deoarece acest coridor circular deschis („*Umgang*”) dintre balustradă și conul acoperișului se află și la alte monumente circulare de același tip, cum este trofeul de la Adamclisi, însă care nu aveau cameră funerară, deci un spațiu interior care să fie legat de nevoia de a fi asigurat cu lumină de zi prin intermediul acestuia, R. Fellmann reține faptul că acest spațiu (ocolul) din spatele balustradei era necesar pentru scurgerea apelor de ploaie. Remarcăm că lățimea ocolului (coridorului) perimetral era la monumentul lui L. Munatius Plancus de circa 1,50 m, măsurată grafic de noi (a spațiului liber circular dintre balustradă și conul terminal). La monumentele fără balustradă problema scurgerii apelor de ploaie prin gutieră nu se punea, la acestea conul acoperișului avînd unghi de pîntec (de pantă) direct din parament, apele meteorice se puteau scurge de sus de pe acoperișul conic direct pe tambur, mai ales că acesta nu avea coronament decorativ.

Prezența balustradei, de obicei decorată, impunea menajarea unui coridor (ocol) de o anumită lățime în spatele ei (de fapt o gutieră mai lată), prin retragerea conului acoperișului față de balustradă și executarea unor găuri de scurgere a apei, din loc în loc, în corpul balustradei, spre bază. Nu numai necesitatea de a asigura scurgerea apelor meteorice a impus această soluție tehnic-constructivă, deoarece, în cazurile în care s-a putut constata, lățimea ocolului perimetral din spatele coronamentului este destul de mare, la Tropaeum Traiani, 1,04 m, de pildă. Ceea ce înseamnă că proiectarea coridorului circular era cerută și de probleme de

²⁶ *Das Grab des Lucius Munatius Plancus bei Gelta*, Basel, 1957, p. 85.

²⁷ *Ibidem*, p. 26 — 27 și 85. Vezi și fig. 9, secțiune și pl. 3/2-6.

rezistență²⁸. Greutatea enormă a conului terminal al acestor monumente (con de pământ, sau, mai ales, de piatră), nu trebuia să reazeme direct pe balustradă, altminteri ar fi rezultat împingerea ei în lături și ar fi antrenat evident, prăbușirea coronamentului. La monumentul funerar circular de la Vicovaro nu se mai păstrează paramentul și deci nici balustrada și conul acoperișului, ci doar emplectonul mult mîncat de vreme în care se vede o intrare, semn că a avut cameră funerară. Au rămas totuși, dislocate, din balustradă, toate genurile de piese originale : blocuri de friză, de cornișă, de merlon și de parapete, fapt ce a permis reconstituirea ei²⁹. În legătură cu gaura existentă într-un bloc de parapete spre bază între doi delfini, G. Daltrop arată explicit că ea străbate blocul și a fost făcută îngrijit și neted, pentru scurgerea apei³⁰, deci atunci cînd s-a înălțat construcția, ceea ce desigur îndreptățește presupunerea făcută privind scurgerea apei de pe acoperiș. Însă G. Daltrop în reconstituirea conului acoperișului marchează punctat baza acestuia, pornind chiar de la balustradă, deci practic fără gutieră.

Or, observăm că profilul (ieșindul) de la baza blocului de parapet are o treime din înălțimea lui (un picior roman), iar baza orificiului circular de scurgere se află la jumătatea înălțimii lui, deci la 0,15 m cca față de talpa blocului de parapet așezat pe cornișă, ceea ce presupune o placă pe coada cornișei, rezemată și pe emplecton, de 0,148 m grosime, de pe care să se fi putut scurge apele meteorice prin spatele balustradei pînă la înălțimea corespunzătoare grosimii lespezii (de 0,15 m cca).

Este de presupus că a existat în partea opusă balustradei, deci la interior, încă o aziză, dintr-un rînd de blocuri de talie, așezate pe marginea dalei ocolului, dîndu-i formă de coridor³¹. Emplectonul fiind mult ros de vreme și sus la coronament, acum nu se mai cunoaște amprenta acestor azize.

Cum monumentul funerar al lui Munatius Plancus este ceva mai vechi, de pe la 20 î.e.n., ca și al Ceciliei Metella, iar cel de la Vicovaro ulterior (25 — 50 e.n.) ca și cel de la Falerii, încă mai tîrziu, de la Nero (54 — 68 e.n.), se poate considera că la monumentele de acest tip situate cronologic după cel susamintit (Munatius Plancus) această caracteristică de ordin tehnic-constructiv a fost preluată.

Existența ocolului perimetral din spatele balustradei este determinantă pentru mărimea unghiului de pantă al învelitoarei cu solzi la Monumentul triumfal de la Adamelisi, dată fiind lățimea coridorului, marcată de lungimea și de orizontala dalei de „acoperiș” la bază³².

²⁸ În legătură cu aspectul tehnic, vezi și A. Longo, *Cecilia Metella, in Enciclopedia dell'Arte Antica, Classica e Orientale* (EAAACO), II, Roma, 1959, p. 448.

²⁹ Vezi G. Daltrop, *Ein Rundgrab bei Vicovaro*, in *Rendiconti*, Roma, 41, 1968—1969, fig. 3, sus (datat între 25 — 50 e.n., *ibidem*, p. 136).

³⁰ *Ibidem*, fig. 4 și p. 125. Cele 21 de blocuri ce provin de la Vicovaro se păstrează în Muzeul Lateran. Pentru Vicovaro, vezi și Bernt Götze, *Ein römisches Rundgrab bei Falerii*, Stuttgart, 1930, fig. 12 și p. 9, respectiv pl.-II (în special stînga jos, II/c) și p. 12 — 13.

³¹ Un astfel de coridor în spatele cornișei se observă și la monumentul funerar cu tambur cilindric de la Cirene de pe *via di Apollonia*, datat cu inscripție în sec. I e.n. (vezi, E. Paribeni, *Cirene*, in EAAACO, II, fig. 900, p. 671 și 662). La clădirile cu coronament-balustradă însă fără acoperiș conic, ocolul din spatele balustradei este de lățime mică, o simplă gutieră (Vezi, Al. Dobosî, *Bovillae*, in *Ephemeris Daco-romana*, 6, 1935, Roma, planșa III b, p. 341 și p. 339 — 340 (secțiune transversală, de arh. Richard Bordenache). Circul din *Bovillae* nu depășea ca edificare epoca lui Augustus, după autor.

³² Vezi, Mihai Sâmpetru, *Tropaeum*, nr. 14, p. 114.

Însă unghiul de pantă al învelitoarei de solzi este generat și de piesele așezate la baza învelitoarei, suportul de solz suprapus de primul solz. George Niemann nu a putut obține unghiul de 30° al învelitoarei decît introducînd între piesele amintite o piesă intermediară, notată C. Piesa în chestiune nu s-a găsit la monument, după cum rezultă din relatarea lui G. Niemann, ci a fost observată la cișmeaua din satul Zorile ³³. Pentru piesa amintită, unica semnalată, nu se indică nici o dimensiune.

Reconstituirea cu utilizarea piesei intermediare C între suportul de solz și primul solz la baza învelitorii, așa cum am arătat în monografia noastră (1984) nu este viabilă și nu credem că această soluție să fi existat deoarece presupune o eroare chiar în proiect. G. Niemann a ajuns la această formulă deoarece a considerat că primul solz va fi fost de aceeași formă cu ceilalți, ceea ce nu era posibil, așa cum nici ultimul, nu putea avea aceeași formă cu primul și cu solzii 2 — 24 (în reconstituirea învelitorii făcută de noi, am socotit, pe bază de calcul, că erau necesari 25 de solzi în înșiruire de jos pînă sus pentru asigurarea liniei de pantă).

Trebuie să admitem din capul locului că solzul 1 (deci, cel ce era așezat pe suportul de solz) avea o formă deosebită, în parte, de a celorlalți (2 — 24) în privința grosimii și a unghiului (mai mic de 90°) la călcare pe suportul de solz (fig. 3 a) prin înglobarea grosimii ce ar fi revenit piesei ³⁴ intermediare C, presupuse de G. Niemann. Reamintim că din primul rînd de solzi al învelitorii nu s-a păstrat nici un exemplar, fie el întreg sau fragmentar.

Totuși, trebuie lămurit rostul piesei de la cișmeaua de la Zorile, dealtfel reprodușă grafic în monografia din 1895 în reconstituirile de la fig. 18 și 19.

Socotim că această piesă nu putea fi decît ultimul solz al învelitoarei, nr. 25, așezat la închiderea etanșă la trunchiul de con. Că ultimul solz nu putea avea o altă formă decît una apropiată de cea pe care grafic ne-a transmis-o G. Niemann, a piesei „intermediare C”, rezultă din asemănarea cu ultimul solz din chiar reconstituirile suspomenite. Adică tăiată unghiular (la 90°) numai în partea de jos, în stînga (avîndu-se în vedere sensul pantei învelitoarei văzută în secțiune) și realizată pe plin, în partea dreaptă, de sus, acolo unde adera la pilonul circular, și fără locaș de solidarizare pentru solzi săpat pe fața de sus, ca la ceilalți, deoarece după acest rînd nu mai urma un altul ca să necesite locașuri de asamblare pe orizontală (fig. 3b).

Fig. 3. a) Solzul 1 al învelitoarei Monumentului triumfal (reconstituire).

b) Solzul 25 (ultimul) al învelitoarei (reconstituire).

După noi, lungimea acestui ultim solz, dobîndită prin calcul, nefiind păstrat pînă azi vreun exemplar din acest rînd, trebuie să fi fost de $0,46 \text{ m}^{35}$.

Piesa „intermediară C” măsurată la scară revine cu cel puțin o treime mai mult ca lungime ³⁶. Diferența s-ar explica prin utilizarea în

³³ Vezi, Tocilescu-Bennndorf — Niemann, *Monumentul*, fig. 18 și fig. 19 și p. 45.

³⁴ Compară și cu *Tropaeum* (M. Sâmpetru), fig. 53/14—15 și nr. 15 — 16, p. 114 și tabelul 2, p. 66.

³⁵ *Ibidem* (tabelul 2, p. 66).

³⁶ Vezi, Tocilescu-Bennndorf-Niemann, *op. cit.*, fig. 19.

reconstituire de către George Niemann, a lungimii de 1,60 m la primul solz (la noi 1,18 m) ceea ce putea atrage o lungime proporțională la piesa intermediară C suprapusă de solzul 1.

III. *Așezarea registrului de metope (amplasarea blocurilor de parament fără decor)*. Constituie cel de-al treilea aspect în legătură cu Monumentul triumfal asupra căruia ne vom opri și care cuprinde o precizare față de ceea ce am publicat în monografia din 1984, ce ni se pare importantă, dovedind imposibilitatea acceptării propunerii lui Radu Florescu privind așezarea mediană a metopelor în proiectul arhitectului din antichitate, cu două registre de blocuri de parament fără decor.

După Fl. B. Florescu, care a făcut o mulțime de măsurători utile de piese la monument „dimensiunea blocurilor variază între 58 și 63 cm, avînd o medie de 61,7 cm”³⁷. În ediția în limba germană, apărută ulterior, același autor arată că înălțimea blocurilor de parament aflate *in situ* este, pentru cele din rîndul I (de pe soclu), de 0,56 m, iar pentru cele din rîndul II, de 0,585 m. În același loc sînt indicate și înălțimile rezultat din măsurarea a 153 blocuri de parament și repartizarea blocurilor în cele 6 rînduri, pe înălțimi. Avem: la rîndul I înălțimea de 0,56 m (25 de piese), la II, 0,585 m (45 piese), la III, 0,60 m (46 piese), la IV, 0,61 m (8 piese), la V, 0,62 m (15 piese) și, în fine, la VI, 0,63 m (14 piese). Ceea ce, prin însumare, dă o înălțime totală de 3,605 m³⁸.

Cum soclul aflat *in situ*, are 0,56 m înălțime, rezultă — și rîndul de blocuri de parament cu înălțimea de 0,56 m (aceeași) de deasupra lui o demonstrează clar — că nu s-a putut porni cu o mărime mai mică decît a soclului, în sus, pentru primul bloc de parament.

După cum realitatea o și dovedește, cu această dimensiune de 2 picioare romane (mai puțin o *sextuncia*) s-a și plecat, ca servind ca bază de calcul în proiect pentru stabilirea diferențierii înălțimii blocurilor de parament în elevație.

Datele rezultate din măsurarea unui număr atît de mare de blocuri de parament arată că orînduirea lor în înălțime s-a făcut în suită pentru toate rîndurile (6) ce urmau să devină, cu piesele odată puse în operă, asize de blocuri de parament, formînd un singur registru larg, compus din 6 rînduri în elevația tamburului cilindric. Operațiunea făcîndu-se încă din execuția blocurilor de calcar sarmațian în vederea realizării proiectului asigură suita neîntreruptă a blocurilor de parament fără decor ca destinată și pentru construcție.

Pentru stabilirea înălțimii blocurilor de parament autorul proiectului antic a folosit același procedeu ca la invelitoara cu solzi, unde am observat că lățimile maxime ale solzilor descesc cu cîte o *uncia* (2,49 cm). Aici, înălțimile celor 6 rînduri de blocuri de parament *creșc* cu cîte o *semiuncia* (1,2445 cm). Pentru ușurință, noi am rotunjit *uncia* la 2,5 cm la solzi și *semiuncia* la 1,25 cm în cazul de față, la blocurile de parament. A rezultat situația din tabel unde se observă alături de înălțimile aflate în operă, de care am amintit mai sus, și înălțimile din proiect, ce însușmează 3,5475 m (12 picioare romane = 3,5484 m).

Deci, se observă, în operă, un adaos de cca 6 cm în urma corecțiilor optice (de circa un *sextans*).

³⁷ Vezi, Fl. B. Florescu, *Monumentul*, 1961, p. 196.

³⁸ Idem, *Das Siegesdenkmal*, 1965, p. 108.

Sucesiuni ale pieselor în elevația tamburului cilindric al Monumentului triumfal
(în dreapta suita propusă de R. Florescu, expresia cifrică ne aparține)

Înălțimea blocurilor de parament fără decor		Blocurile paramentului cu așezarea mediană a metopelor	
ÎN PROIECT	ÎN OPERĂ		
VI. 0,6225 m	0,63 m	cornișă	0,67
V. 0,61 m	0,62 m	VI. bloc de parament	0,6225
IV. 0,5975 m	0,61 m	V. " " "	0,61
III. 0,5850 m	0,60 m	IV. " " "	0,5975
II. 0,5725 m	0,585 m	friză superioară	0,67
I. 0,56 m	0,56 m	metopă	1,485
		friză inferioară	0,5975(0,61)
3,5475 m	3,605 m	III. bloc de parament	0,585
		II. " " "	0,5725
		I. " " "	0,56
		soclu	0,56
			<hr/>
			7,53 m

Dacă, dimpotrivă, așezăm blocurile de parament în elevația tamburului cilindric *separându-le în două registre de câte trei*, cu briul de metope-pilaștri la mijloc, căpătăm situația consemnată grafic în tabel, în dreapta: deasupra soclului (de 0,56 m înălțime), primele trei blocuri de parament, respectând suita din proiect (I = 0,56 m, II = 0,5725 m, III = 0,585 m). Ar urma *friza inferioară* cu o semiuncie mai mult decât precedentul bloc de parament, deci înaltă de 0,5975 m, apoi metopa, de 1,485 m, urmată de friza superioară, de 0,67 m. Peste friza superioară ar urma celelalte trei blocuri de parament în suită (IV = 0,5975 m, V = 0,61 m, VI = 0,6225 m) și, în fine, cornișa, de 0,67 m înaltă.

Așezându-le astfel, observăm imediat o *rupere* nepermisă a ritmului înălțimilor ce apare imediat după friza superioară, care are 0,67 m înălțime, după care ar urma trei blocuri de parament cu *înălțimi mai mici*, cu câte 7, respectiv 6 și 5 cm și viceversa, aceeași *diferență* între înălțimi la cornișă (care este tot de 0,67 m) și la blocurile de parament amintite ca și în cazul frizei superioare, însă în ordine inversă deoarece acum diferența crește. Ceea ce înseamnă că cele trei blocuri de parament de sus (IV — VI) nu sînt la locul lor și că trebuie să fie mutate jos, sub friza inferioară, imediat deasupra celorlalte trei (I — III).

Concluzia ce se impune de la sine este aceea că în proiect blocurile de parament nu au fost altfel distribuite în elevația paramentului decât grupate, cu toate cele șase rinduri suprapuse în partea de jos a tamburului, sub friza inferioară.

Acest fapt este demonstrat nu numai prin calculul din proiect, reconstituit de noi, ci și de evidența însăși, piesele (în mare parte *existente*) fiind lucrate (tăiate și dimensionate), în suită, ca în proiect.

Observația este valabilă nu numai pentru blocurile de parament fără decor, ci și pentru toate celelalte piese de parament ce provin din elevația tamburului, iar dimensiunile cornișei și ale frizei superioare, de câte

0,67 m înălțime nu sînt nici ele întîmplătoare, ci cer un raport de vecinătate direct, conform viziunii clasice. Dispunerea în elevație conform cu aceasta (Niemann) întîmpină o singură nepotrivire, între înălțimea blocului VI de parament și cea a frizei inferioare (din proiect) cel dintîi avînd 0,62 m, iar friza inferioară 0,60 m cca. Diferența de 2 (2,5 cm) s-a remediat prin corecțiile optice, adăugîndu-se o *uncie* (2,5 cm) la înălțimea frizei inferioare, aceasta devenind de 0,6225 m, egalînd ultimul bloc de parament (deși nici cu 0,61 m înălțime (prin adăugarea unei *semiuncii*) nu ar fi existat o discrepantă, căci diferența dintre înălțimile lor ar fi fost doar de puțin cu mai mult de un cm). În rest, *toate* celelalte piese din cele 11 asize se inseriază perfect ca ritm al înălțimilor.

Din cele expuse, rezultă că este posibilă încadrarea Monumentului triumfal în întregime, într-o rețea de 24 module pe verticală, care să cuprindă și fundația, ce rămînea firește în afara relațiilor geometrice, deoarece numai construcția se adresează ochiului. Existența ocolului, de netăgăduit, din spatele balustradei (în sens restrîns, a gutierei) ca element de nelipsit la acest tip de monumente, nepernițînd, în cazul dat, un unghi mai mare de 30° pentru invelitoarea „acoperișului”, nu face decît să confirme că trama reconstituită de noi corespunde celei din proiectul elaborat în vechime. Iar așezarea briului decorativ sub cornișă și nu median, în proiect, conform viziunii clasice, este dovedită și de dimensionarea blocurilor de parament fără decor, ritmic, „în scară”, într-un registru larg de șase asize suprapuse direct.

A PROPOS DU TROPHÉE DE TRAJAN

RÉSUMÉ

L'auteur traite certaines questions concernant le Trophée de Trajan d'Adamclisi qu'il n'avait qu'en partie ou pas du tout insérées pour des raisons objectifs dans sa monographie parue en 1984 (*Tropaeum Traiani, II. Les Monuments romains*). Son attention porte tout d'abord sur le „noyau carré” de la maçonnerie du massif, réalisé tant en pierre de taille qu'en blocage (*opus caementicium*) et qui n'a pu être examiné de près par des méthodes classiques que jusqu'au fond du trou creusé à une époque ancienne par les pillards. A partir d'ici on n'a plus pénétré vers la base et la fondation de la „tour” (du „noyau carré”), afin d'éviter une intervention destructive. Compte tenu de cette situation objective, l'auteur avance une hypothèse qui envisage une fondation circulaire appartenant à la „tour” (au „noyau carré”) de 18 pieds romains en profondeur (5,33 mètres), soit 3 modules, ajoutée à la trame élaborée auparavant.

La trame ainsi complétée comprenait 24 modules en hauteur, dont 21 pour la construction en entier et 3 pour la fondation du „noyau carré”.

La moitié de l'hauteur du Monument reviendrait donc à la partie *invisible* de la maçonnerie, c'est-à-dire à la fondation, ainsi qu'à la construction centrale (noyau carré surmonté d'un pylône circulaire). La seconde moitié correspondrait en revanche à la partie *visible* de cette construction centrale, donc aux deux bases hexagonales superposées et au trophée d'armes du sommet.

La deuxième question concerne la balustrade crénelée et son accrochage au cône du Monument. On attire l'attention sur le fait que le pour-

tour derrière la balustrade, large d'au moins un mètre à Adamclisi, était en effet un élément qui ne manquait jamais aux monuments de ce type (à corps circulaire, cône et balustrade, érigés en pierre), imposé aussi comme chéneau, tant bien par des considérations de résistance, que d'ordre utilitaire. Ce-ci implique, à Adamclisi en tout cas, la pose horizontale d'une dalle (de 1,18 mètres) entre la balustrade et le premier anneau de la couverture en écailles de pierre (les supports des écailles), qui repose en face sur la saillie (en fait, un renfort monolithique) de la balustrade étant superposée en arrière par les supports d'écailles.

On considère que l'assemblage étanche de la couverture (écaille n° 1) au premier anneau sur ces supports n'était pas possible que par des écailles d'une forme quelque peu différente par rapport aux celles des anneaux n°s 2 — 24, ainsi qu'à celle de la dernière écaille (n° 25) de l'anneau de la couverture qui assurait l'étanchement au tronc du cône.

De cette manière, le problème de l'angle de pente de la couverture du cône est également résolu sans recourir à d'autres solutions : il s'agit d'écarter la pièce intermédiaire C de la restitution faite par G. Niemann (placée entre le support et l'écaille n° 1), ce qui attire le rejet de la restitution du premier anneau de la couverture en angle de 45 degrés (solution proposée par R. Florescu).

La dernière question concerne, enfin, l'ordonnance des assises du parement du Monument, à l'exception de la corniche (il s'agit de la frise à métopes et pilastres et des blocs de parement non décorés).

En pronant l'hauteur du socle comme point de départ, on a constaté que les hauteurs des six assises de blocs de parement auxquelles les éléments décoratifs font défaut augmentent par rapport au projet antique d'une *semuncia*, en atteignant par cumul une hauteur de 3,5475 mètres, soit 12 pieds romains ou 2 modules. Par la voie des corrections optiques on gagne en fait l'hauteur de 3,605 mètres. Au contraire, si au corps circulaire du Monument on sépare les six assises en deux parties, composée chacune de trois assises, tout en plaçant au milieu la frise à métopes et pilastres, on aboutirait à une rupture inacceptable du rythme des éléments du parement. Il reste à conclure que seulement l'ordonnance conforme à la vision classique, à corniche posée dans ce cas sur la frise, selon la restitution due à G. Niemann, s'avère viable.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le Trophée de Trajan. Coupe y compris le trou et la galerie creusés par les piliards (d'après F. B. Florescu).

Fig. 2. Les tracés régulateurs (face sud) du Trophée de Trajan.

Fig. 3. a) L'écaille n° 1 de la couverture du Trophée de Trajan (restitution); b) l'écaille n° 25 (la dernière) de la couverture (restitution).